This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Can 8560.1.15

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

1967

ЦЕТИЊЕ

ЦРНОГОРСКА ПРЕСТОЛНИЦА

НАПИСАО

В. М. Г. Медаковић.

У НОВОМ САДУ,
Књигопечатња А. Паевића
1894.

S1av 8560.1.15

68*2

Протекло є 35 година од како ніесам виђао Цетинѣ, а 49 година од како сам први пут познао Цетинѣ. Цетинѣ се од тог времена измѣнило у толико, што су многе куће саграђене, а старе поправлѣне и преиначаване са улазком са лица; а пріе бѣше улазак озад са сѣверне стране.

Цетинѣ окружаваю брда, од коих є највеће Ђиново брдо, ту є и Граница и Вртіелька, ђе се Баіо Пивлян боріяше су 60 друга против Шенђерове војске. На ту Вртіельку погледаше често Ђуро Савов, синовац св. Петра, на из данашнѣг монастира, у коем и он становаше (1856 г.) па кад навальиваше Хекар, да Црна Гора призна Турке за господара, онда Ђуро, кои обично ћутіяше, устаде, на упріе прстом на Вртіельку кроз прозор: „Видите ли, господине, оне крше! нема ни єдног кои ніе нашом крвльу заливен. Мой шукунђед, мой прађед, мой ђед, мой отац па и я проліевали смо свою крв, само да смо свои и да нас непрштн туђинска сила; а Ви потлѣ толике проливене крви и мучног нашег живота у овом крвавом кршу, оћете да нас предате Турцима?! Ако Европа мисли то с нама да учини: онда болѣ потрпайте нас у єдну врећу и бачите у пучину морску да нас ни єдног нема, него да будемо турски.“ Овако мисли и осѣћа син владаюће куће Петровића Нѣгош. Они су били воће народа и чувари юначке слободе. Неки наши люди називаю є з л а т н о м, али да є златна, брзо би є нестало и проскакала би кроз провалѣне шпагове, а она є за юнаке, а не за мекушце и кукавце, и ньом се ти наши горштаци славе вѣковима. Она слобода, коя є златом извоевана, она ће брзо нестати као роса на сунцу; али она, кою є извоевала юначка

мишица, та мишица знаће да є и сачува. Сви су пак господари црногорски штитили вѣру и слободу, кано што рече владика Раде инглешком археологу Пајтену: „Ви, господин Пајтен, принадлежите најслободнioй нації; а знате ли ђе є права слобода? — у Црной Гори, а я іой држим кључеве“.

Видимо Заграблѣ и Боровик, Мочалине, Орлов Крш и Медовину. По многим знацима, Цетинѣ мора да лежи на єзеру, єр кад коньи трче, осѣћа се тутањ а и влажно є, а у манастиру налази се шкорпіуна од различне величине, а то є доказ да є влага, у коіой се они легу и напредую.

Цетинѣ є стара престолница црногорскіе владаоца. Прво є біо Иван бег Црноевић, господар Зете, кои є ово мѣсто изабрао за престолницу и саградіо у том полю себи двор и Митрополію, ђе су становали богомольци и богословци и послужительи, ђе их бѣше свега преко 40 душа. А поток теціяше покрай Ивановог двора. Овай поток извираше испод ловћенскіе страна и теціяше преко Баица, а сливаше се у понор испод Ћипура. Сад тај поток нетече више, єр є вода отворила себи други пут; она є пропала кроз шкерке близу куће Шпира Митрова, а то є у врх Баица. Ова Ловћенска вода могла би се извести, па да опет тече своим старіем коритом. Та би вода служила за стоку и за пранѣ, а могла би на заставе окретати и єдан камен у млину; а Баице имали би и за пиће воду. Иван бег живіо є на Цетинѣ, ђе є и умро и саранѣн є у ону цркву коју є он подига у славу свете госпоће. Нѣгова є црква на Ћипуру под Орловим Кршом. Она є подигнута у цѣли христянске врлине, коя изводи људе на добри спасоносни пут. Иван штићаше богомольце по примѣру славніе Неманића; а ови богомольци учаху свіет страху Божіему и вѣрности и послушности господару землѣ. Та су наши стари знали спаяти два велика чинителя, д храма, кои спасаваю људе од зла и пропасти, а госп дару землѣ олакшаваю тешки положай. Такав осн штићеня вѣре Српске и оніе, коіема є повѣрено, иисту чуваю, остаде вѣчним примѣром свему Српст

Тако сваки, кои штити вѣру и њене служителѣ, тай се ограђуе и оснажава снагом душевном и тѣлесном и тога прати благослов невидиме силе. Иван бег є цркви дарова многе землѣ, гору, метехе, виограде и млине, па и діо прихода солила у Приморю, Господар Иван имаше три сина: Ђуру, Станишу и Максима, од кои се средньи изопачи, са старіем братом позавађа, па оде у Турака и помоћу овіе оте господарство своме старіему брату Ђури, кои є мора уз божићне пости бѣжати из свое престолнице на Цетинѣ и навести се на море близу Будве. Али є тад допирала његова граница до Будве и имаше у своіой власти сав Грбаль до мора, Солила у Кртольском полю, па и Паштровиће. (Дек. 1496. г.)

Иван бег саградіо є и малу тврђаву на Орловом Кршу, од куд да брани свою престолницу и свою подигнуту и украшену задужбину. Све ове грађевине Иван бегове дичише цетиньско полѣ и око ньих савіяху се Црногорци све до 1690. г. а те године поради чињене услуге Млечићима против Турака пропадоше и те дивне грађевине Иван-бегове. У Ивана бѣше и ћери, али више но синова, што се види из тастамента господара Ђуре Црноевића, у коем вели да његова жена све његово насліеди па и оно, што би њему припало од његовіе бездѣтніе сестара. Потурчіо се Станиша па и Максим; али овай потоньи имаше племенито христянско срце; а Станиша не, кои се сутуриса, да му неста и трага и гласа. Зло є, кад се браћа између себе позавађаю, а особито она браћа, коя се налазе на таквой висини, єр се тіем користе само ньиови непріятельи. Обично она породица пропада у кою се усели раздор и неслога. „И всякъ градъ раздѣлишися на ся пропадает“. Па тако ньиховом свађом и неслогом изгубише господарство, од чега и народ пострада; па зато се мораю најжешће осудити они кои бацаю ;рвави нож у породицу и кидаю природом освештану рвну везу. У владаюћой породици несміе бити ни зађа ни неслога; єр ако се то појави ма коіем поводом, ида то треба одма стишавати, а ту є у првоме реду

дужност онога кои є глава и најстаріи у породици. Закон природе надјачава свако људско пренагљиванѣ. Зато и онај, кои има власт и моћ у рукама, нетреба да помишља ни да є снажан ни силан толико, да му неможе нико ништа; єр река є цар Давид: „Силен муж непреполовитъ свои лѣта“.

На развалини старе цркве на Ћипуру код оне знаменитѣ крушке*) пріе 410 година подига є біо Иван бег цркву — обновіо є и подига садашньи црногорски господар малу цркву или управо онолику, колику є біо подига Иван-бег. Из нутра је црква лієпо украшена иконама и држи се чисто, кано што то пристои свакой богомольи. Само ми се недопада звоник зато, што є изведен по западној архитектури. Болѣ би било да се узела морачка црква за примѣр, коя има велико кубе, а кою є подига краль Стефан син Вуканов. Стара црква на Ћипуру сграђена є 1485 г. и то на подобіе оне цркве у Лориту, близу Якина, у коіой се налази нерукотворни образ Богородичин.

Ову грађевину Иван бегову гледа є и владика Даниле и разурена є пред нѣгов избор на шест година. Не само по овой грађевини. већ и по многом другом, Цетинѣ є знаменито мѣсто, а било є и прибѣжиште страдаюћіема, било є становань црногорскіе господара — најодабранііи людих.

Близу ове цркве налази се и двор господарев. Двор ніе велик, али є удесан и на два є спрата. При улазку на десној страни из великог предсобія улази се у господарев кабинет, кои є доста пространи. Из овог предсобія направлѣне су степенице у два реда за горньи спрат. Тамо є са лица сала, кабинет кнагинѣ и трпезарія, коя є доста пространа.

Сѣдећи за трпезом упита ме господар: А да каква є трпеза била у владике? У владике бѣше у средин

*) У доба Шћепана Малога бѣше неко украо неком пушку, па пожали Шћепану Маломе, кои га упита: а да ли знаш, ко ће то бити укра незнам господару, а да знам не би теби досађива — рећи ће овај. А Шћ нан Мали да онда на глас: Они, кои є украо пушку, нека є донесе и обѣ о ону крушку; ако ли є не донесе, онда ће он висити о овой крушци. доиста сютра дан бѣше обѣшена пушка о оной крушци.

велике собе биліяр, а на южной страни између два прозора бѣше една трпеза на метар дугачка, а широка 50 сантиметара, па кад є закуска, у подне — онда би с ногу заложили нешто, а кад є био обѣд — у 5 сати поподна — онда се та трпеза измакне од зида, па посѣдамо, обично нас двоица, а догађало се и по четворица. Владика се придржаваше старог обичая своіе старіе и пазаше заслужене люде, па тако є пазіо и попа Іована Радовића, кои бѣше војвода Мартинићки, протопоп и сенатор и зваше га Лалом. Поп Іован бѣше побожан и свако ютро иђаше у цркву,*) а и сваки дан са владиком за трпезом. А шта сте ели? упита господар. У лѣто саму ягнѣтину, а у зиму кастрадину са баднѣвіем зелѣм. Момци ніесу носили ело око трпезе, већ се стави на сред трпезе чинія из кое узимаше сваки у свой пят. „Ви сте се само плойкали“, рећи ће господар. Ми смо се и плойкали и скакали с мѣста и загоничке, бацали камена са рамена, али највише и редовно гађали билѣгу под ясикама близу понора. Я сам мора сваки дан чистити свой штуц, испирати ціев са водом, па онда сувом крпом увіеном око сврдла на шипки, повлачіо док се изсуши, па онда масном крпом опет на сврдлу, да се олуци у ціеви намажу, да се не би уватила рђа, єр ако се увати рђа, онда зрно неиде право нити добро гађа.

„А да каква є данас разлика од ондашнѣг стања?“ Разлика є велика, єр данас се у свему друкчіе ужива. Онда нико не бѣше простране руке, већ сваки чуваше оно што има, па тако и владика. У вече би владика прекрстіо ноге у ону гвоздену столицу, кою му є сковао циганин Лазо, а запаліо би по двіе лояне свіеће, коє стояху на єдной малой трпези. Носіо є гаће (чакшире) окрплѣне. Тадай неносаше нико свитне альине до вла-

*) Чудновато є, што є владика Раде наговорio истог тога попа Іована обрiе браду; а брада му бѣше сіеда и дугачка до појаса и доликоваше . Владика ніе маріо што є првосвештеник, он є желіо да є само господар не владика. Неволя є била и у томе што он ніе учіо редовно науке, а ословію никако, па є зато біо колебљив од чега є венуло у нѣму архитирско достоинство; а то є опет давало незгодан примѣр нѣговом наѣднику, па су биле те послѣдице, да се прва преселіо у вѣчност у 38, а ги у 34 години живота.

дике и Ђура Савова Остала сва господа, па и брат владичин Перо Томов, имаху оџело из бијелог простог сукна, а гаће од раше.*) Господар ће се на ово насмијат, а я одма додадох, да є она мала трпеза родила ову велику. Ми смо онда били сиромаси; али смо и тежили и радили да постигнемо нешто веће, па постепено и постигло се. Радили су и сви Ваши Стари па и Ви на оном тврдом основу, коег є основа владика Данило.

Мило ми є било чути, што се господар са великом пажњом сћа своіе старіе. Он є біо љубопитан сазнати све па и најтанђе црте живота владике Рада, а тако и његовог стрица кнеза Данила. Господар у томе уживаше и имаше највеће задовољство. И сваком обичном домаћину потребно є знати владање и начин обхођења свог предходника а владаоцу іош више, кои управља свом земљом, єр од његове управе зависи срећа и несрећа оне земље, коіом он управља.

Два сам црногорска господара служіо вјерно и поштено и савјестно, па дође врієме да познам и трећег. Я сам овог пута дошо на Цетиње, не поради личніе, већ општіе користи, па сам зато и обраћао пажњу на мисли господареве, како он мисли не само о Црногорцима, већ у опште о будућности народа Српског. У тој пажњи примјетіо сам да господар има обширніе погледе у опште на све Србство.

Кад се повела ріеч о Русіи а и о оним људма, кои радо криве и за свашта осуђую Русію, рече Господар: „Ми са Русіом живимо, а без ње смо сви про-

*) Данас пак види се, како се развило раскоштво, па ту видим и гунђве и гаће и доламе све од свите, а кружати и елеци везени или златом или свиленіем гајтаном. Ту невиди се оно, што є било у старіе Грка; єр код њих у одјелу піесу се разликовали богати од сиромаха. Грчке ђевојке добіяле су мале домаће потребе; а главним богатством налазили су у изображеню ума и срца. Атињани кад су чули у позоришту из трагедіе Еврипона да богатство чини највећу срећу роду људском, изрекли су смртну писцу трагедіе. — У доба светопочившег владике Петра Црногорци ніе закопчавали ковчама доколѣнице, већ дебелим концем провуче се с једн краја на други па се стегне. Кружате им є забраніо носити, говорећи: Ј смо сиромаси, па путуемо преко овіе врлети, па и потимо, те на једмо растварамо кружат да се проладимо па тако ту и пропадамо. Тако іош у доба владике Рада, виђало се, да Црногорац на ћиђу у зиму иде са отк реніема грудима, на коіема се увати и лед, па му ништа нешкоди.

пали.“ Овако мисли Господар најюначніе гране Српског народа, кои влада већ близу 34 године и надахнут оваким мислима, слѣдујући стопама основателя владајуће куће Петровића Нѣгош, не одступајући од Русіе, он є разширіо свою државу и постао уважен у свѣту и он и нѣгов народ.

У почетку друге половине XVIII. віека, владика Василіе неуступаше сили Турской од 120000 убойника са своіе 5000 Црногораца. То се неможе узети да им помаже врлетни завичай, већ ту ради срце одважности, кое гине за образ и слободу јуначку. Сви су Петровићи са малим изузетком били честити људи и први јунаци на ратном мегдану.

Манастир и Манастирска црква под брдом су и ово є грађевина основателя владајуће куће владике Данила. Са развалина Иван-бегове задужбине узео є исти тесани камен па є подига цркву и ћеліе. А на зиду олтара споля узидао є државни грб двоглавог біелог орла, кои се и данас види. Развалина ова остала єданаест година, па є и камена много развучено зато, што ту онда ніе било никога. У срцу владике Данила бѣше Христянска побожност и поузданѣ у невидиму небеску силу, па є зато и почео у прве да оснуе и подигне богомолю, у коіой ће се он и остали вѣруући истинога Бога, молити, — знаући да се без Божіе помоћи и благослова неможе ништа подизати. Мила му бѣше и она задужбина на Ловћену уз Иванова Корита, ђе є он лѣтне дане у тишини проводіо и диса оніем пречишћеним ваздухом и гасіо жеђ оном найчистіом и ладном водом. Поузданѣ и молитва у Бога даде владици Данилу снагу и душевну и тѣлесну, па є тіем он оживіо дух витештва у Црногорцима и обновіо живот и слободу људску и прославіо себе и свою браћу Црногорце. Све су владајуће владике из дома Петровић Нѣгош слѣдовале овим истинитим основима овог знаменитог владике, — и сви су били срећни, те су то бранили, чували и одржавали. У том правцу и на томе основу среће се и данас она управа земальска, чіем су постали господари оног народа и народ гласовити у свіету.

Іош блиста сяйна звіезда над Цетинѣм, іош тиња божествени огань под Орловим Кршом, кои снажи и Господара и све Црногорце: сяйна звіезда води их предстоећой слави и величини Србства, а огань разиграва витешка срца.

У том малом и сиромашном манастиру становале су све владике, до владике Рада. Црква манастирска поправлѣна є и са извоѣенѣм угнутіе міеста пут уляника и стобора добила є вид крста. На десной страни овог додатка смѣштен є ћивот у коем почива св. Петар. У цркви на десной страни саранѣн є књаз Данило, а на ліевой нѣгов старіи брат велики војвода Мирко. Више црквени врата направлѣно є мѣсто за оне, кои пое у цркви. Пѣніе ніе на ноте, али є ліепо и уліева побожност у срце. Ново нотно пѣніе ніе по установама наше православне цркве: єр на ноте пою само пѣвачи, а остали свіет само слуша, а неучаствуе; али по старом пѣнію участвују сви вѣрни. А тако стои написано и у богомолним кньигама и кад свештеник чита: Миром Господу помолимся. Людіе: господи помилуй. Даклен ноте ніесу по установама наше православне цркве. Патріярх Іосиф Раячић ніе никако допуштао нотно пѣніе у цркву, говорећи да є то за позориште, а не за цркву. Ми улазећи у цркву оћемо да се Богу молимо, а то чинимо кад сви поимо и одговарамо свештенику по установама црковним. Таквіем участвованѣм у молитви, узбуђују се и доводе се у милину душевна осѣћања и облагорођава се людско срце.

До олтара ове цркве испод бившег уляника саграђено є мѣсто за гробнице, кое се држи чисто и служи на похвалу установителю, кои се сѣћа тихог покоишта преминувшіе. Са десне стране цркве у стобору, погребена є књагиња Даринка.

Єдна ми се промѣна не допада, а то є та, што є оно камено гувно наспрам врата од стобора дигнуто и нема га. То є гувно сагрaдіо владика Сава онда, кад се врнуо из Москве, а виђевши оно огромне величине звоно Ивана Грозног, узео є и доніо мѣру ширине звона, па є сагрaдіо толико гувно. То гувно има и

друге повѣстничке успомене: Кад се преставіо св. Петар (18. окт. 1830. г.) оћаху Црногорци да се поколю између себе, а главари преклињаху да то не чине, већ да се на упокоеном св. владици закуну да ће држати вѣру мира до Ђурђева дне (23. Априла 1831. г.) Па тако изнесу упокоеног владику на то гувно и положе оружје и закуну се. А са тога истог гувна проглашен є владика Раде за господара Црне Горе.

Владика Раде, кад є добіо новаца из Русіе, саградіо є дугачку кућу на Цетинѣ, опет близу манастира, у коіой бѣше 20 соба и биліяр, кою зваху онда нова кућа, а доцніе билярда. За мене є и овог пута мило било погледати на ту кућу, сѣћаюћи се оніе радостніе дана, с ким сам проводіо дане цвіета младости и любави, кою ми показиваше владика, єр ме пазаше кано свога рођенога. — Кад сам год долазіо у двор, бацао сам поглед на ту владичину кућу са дубоким унутрашњим осѣћанѣм, помишляюћи на доброг владику, на оног горостаса, на ону дику србску. Кано да гледам живог владику и оне главаре, кои га онда окружаваху, па погледам ону цетиньску поляну, куд сам шета са владиком Радом. Видим га у црвеном ћинтерцу, или у зеленом, кад у цркву пође. Видим га како яши на хату „Лабуду“ или „Гаврану.“ — Владика Раде са висином раста надмашаваше сваког Црногорца, а тако и са лѣпотом лица. Грохотом ніе се сміяо, већ смѣшіо би се, што га чиняше пріятним. Кратка брада окружаваше нѣгово округло лице. Очи црне, бркови смеђи, а коса црна све то чиніяше да владика очарава гледаоца; а особито кад се помисли, кад би се овай див кренуо пред великом војском — какво ли би срце имала та војска гледаюћи у своіой средини таквог дивног воћу! — Он кано господар имаћаше свакоякіе дана у свом животу, а найвише тиштіяше га то, што неможе да размакне свое скучене границе свое државице, па да се спушти из крша врлетног у плодно полѣ и равно приморѣ Ти уздисаи били су за нѣга тешки тіем више, што є знава, да србска држава, србска величина и слава ніе пропала слабомоћном мишицом, већ домаћим раздо-

ром славољубивіе великаша кое є клео владика у свєму животу своме. Он ће их клети и на ономе свіету, ер га косовска пропаст и издајство невалялiе синова тиштіяше яко. Оваке дивне успомене, кое носаше непрестано владика у свом срцу, ставляю ми га непрестано пред очи и развіяю у мени тугованѣ и ядикованѣ за добрим господаром, кога сам смртне остатке испратіо на вѣчно покоиште са нѣговим наслѣдником князом Данилом на сами вршак високе планине Ловћена (1855. г.) и тіем є извршена желя и тешки аманат пок. владике, кои є прй самрти своіой заклео свога брата Пера и братучеда Ђура Савова да испуне ту нѣгову желю. Ту црквицу, кою є подига владика 1846. г. намієніо є владика Раде за свое вѣчно покоиште, од куд духом своіем да облієће Србе да благосиля добре, а куне зле.

У цетиньском полю под Медовином и Орловим Кршом, ту є савіено найплеменитіе гніездо прославлѣніе црногорскіе владаоца; ту су пустиняци — смирени богомольци налагали божествени огань, кои є разгріява дух юнаштва изврстніе горштака. Тай божествени огань гори и данас под Медовином и Орловим Кршом, а неда му да се угаси потомак прославлѣніе господара Црне Горе, коег окружава ліепа кита одабраніе и честитіе синова из дома Петровића Нѣгош.

На неколико дана пред светковину, стояше пред двором у наовитак око 20 Црногорапа, а Господар стояше на одмору степеница двора, те ће упитати сваког на по се: од куд є и чіи є син? А єдног брђанина упита іош и ово: „А кад ћеш дома?“ одговори: за єдно два дана господару. А господар ће рећи, „Лажеш, ти ћеш остати оће да будеш на овой светковини.“ Овай приступи и полюби господара у руку, па врнувши се на свое мѣсто рече: Хвала ти господару, — куд ћу я овакав да идем међу господу из біелог свіета? Опрости ми, господару, віе то за ме. А господар ће му на то рећи: „Ти ћеш остати ту,“ па се довати за лето (скут) свое гуньине: „негледа се како си обучен, већ какво є срце и образ у тебе.“ Тай брђанин опет приступи и полюби господара у руку рекавши: „Хвала ти,

господару, — да слушам, како ми ти заповиедаш. Онда ће господар обрнувши се к мени рећи: „Ово є валяст момак,“ — па га опет упита: „Колико си глава посъка?“ — Осам, господару. Питаше господар за сваштa и о свему: како им є на дом и како им є лѣтина родила. Господарево обхођенѣ са Црногорцима опоминѣ ме на обхођенѣ владике Рада и княза Данила чіем се задобія любав и усрдност оног народа, код ког су се задржали обичаи од найстаріи времена, па они зову свога владаоца господаром, па он носіо наслов княза, краля или цара.

Испод господаревог двора засађена су дрва и проведене стазе насуте са шлюнком У той башчи свaки дан пред вече свира музика, ђе долазаше господар и много Црногораца, а близу оног водопада долазила би и княгиня Милена, о коіой би се имало доста говорити, али ћу само нешто напоменути: Она є среднѣг стаса, па и ако є много страдала од операціе, опет се држи добро. Ліепе и правилне црте лица задржале су се. Она є и побожна и скромна, чіем она утиче на пород свой и дае му зрели и племенити правац. Она са нѣзиним обхођенѣм и великодушношћу олакшава и господарев положай. Княгиня носи црногорско руво не само на Цетинѣ, већ и кад путуе изван Црне Горе. Оће се опоминѣм супруге послѣднѣг господара Црне Горе, (1496. г.) Ђуре Црноевића, кад є морала са нѣним супругом бѣжати из Црне Горе, па кад су стигли у Млетке, носили су обое црногорске альине. Ђуро є біо висок и од найлѣпшіе люди, а жена му властелка млетачка, бѣше и она обучена у златом везене альине. Тако и нови господари црногорски придржаваху се у свему народскіе обичая па и у ношньи. Они се ніесу узносили пред своим народом, већ на против обходише се са народом кано домаћин или старѣшина у своіой породици. Старали су се вазда да буду правични, па су зато били и люблѣни у народу и имали неограничено повѣренѣ. И княз и княгиня живу скромно и чуварни су. Пород им є тако честит да се могу поносити шньиме. Найстаріи син, наслѣдник, личи на оца а и майку, што могу

да оцiене они, кои су познавали књаза у млађим годинама; а средньи на ђеда, а наймлађи мали є, али є врло умилят и сваки предмет, кога види, разабира пажльиво.

Може се рећи, да є Господар срећан у супружном животу и са лiепiем породом, кои є изведен и изводи се на лiепи и угледни пут У владалачкой дужности, Господар се придржава скоро са свiем правца своiе старiе, неудаляваюћи се од оног тврдог основа, коег су положили нђгови срећни и заслужени предци.

Пало ми є у очи, кад су подгорички Турци, млади момци, играли коло у башчи и пђвали єдну пђсму, кою є спђвао Господар (Турчину 1879. г.) па кад упитам Господара од куд є потекла и зашто та пђсма? рече: „У Бару бiо є забит Селим бег, а кад сам я разуріо тврђаву Бар, опет оставим нђга забитом у Бару. Долазећи тай бег на Цетинђ, ругали су му се и врiећали га Црногорци, за кое дође к мени и пожали се, а я му рекох: дођи ћеш довече к мени. У том времену саставим я ту пђсму „Турчину,“ па кад дође у вече к мени, я му є прочитам; а он ће онда рећи: Вала, Господару, сад немарим, нек ме врiећаю колико год оће.“ Овом пђсмом ніе само задовольио увриећеног бега, већ и све остале Турке, па и самог турског цара. . . Пђсма є тiем важнiя, што дише духом правичности, што непрезире ни крвника, већ признае и нђгово юнаштво, али у исто врiеме држи високо юначку борбу Црногораца. Из те пђсме навешћу нешто:

„Што те руже, лафе стари,
Истинога цара св'ђта,
Орле, кои сред запада
У походе нам дол'ђта?“

А на другом мђсту вели, како се бег жали, што Црногорци називаю Турке страшивицама:

„А ни Грци ни Римляни
Пар ти нису ђе се бори,
Па жа' ми є, што те руже,
Прем да си ми крвник стари;
Питам: у бой ко то може
Да се с тобом барабари,

До нас шаке сиромаха!
На сад, кад се добро знамо,
Остае нам єдан другом
Да юначку пошту дамо.“

А на свршетку вели:

„Борба страшна и велика
Настане ли изновице
Задими ли бойном маглом
Наша брда и равнице,
Кроз ту маглу засяю ли
Сабаля нам бистри знаци,
Ми ћемо се иза тога
Опет штоват ка' юнаци.“

Ову пѣсму играюћи пѣваше Турци тако, да єдни пѣваю, а други припѣваю. Ту се игра и пѣва, а на другой страни свираше музика, кано што бѣше у стара времена у Грка У њих бѣше веселѣ на првом мѣсту. Они неби нигда сѣдали пріе за совру, што не би одпѣвали кои стих из Омира или Пиндара. Само су Грци држали найвеће богатство у изображеню ума и срца, а старали су се да стваряю све оно што утиче на ум и срце людско, а и трошили су на то много новаца. Перикл потрошіо є на єдну Минервину и Одеонову штатуу из обште касе 40 миліона динара. Њгови непріятельи узбуђиваше народ против њга. Али он рече Атинянима: Све ове учинѣне трошкове око грађевине узимам я на себе, само ми допуштите да на овим грађевинама ставим надпис, да су оне благодарне мени, а не народу. А народ на то повиче: Троши колико оћеш, само нас немой лишавати образа (чести).*)

Грци су се прославили науком у свіету, а Омир бѣше примѣром нравствености Грцима. Па и богослови налазише у нѣму науке за вѣрозакон, а и филозофи мудрости, а тако и пѣсници у Иліяди високе мисли, а у Одисеи дубока и знатна осѣћаня. У Омиру налази се све; што є побожно, научно, уважено, користно и

*) Plutarchus in Vita Pericles.

пріятно. За два вѣка блисташе Грчка са умним производима кано звіезда на небесима. То се мора узети да су била два златна вѣка. — Црногорци не могу имати средства за просвету, кано што су имали Грци; али є у њима природни дар за пѣсме. Крвавіе руку до лаката прихваћа єдноструну струну — гусле, па опѣва крваву борбу свою и свое браће. Оваке пѣсме разигравају срце юнаштва у млађем нараштаю, што им дає ціену пред свіетом.

Садржина поменуте пѣсме саобштена є била султану у преводу, за кою ѓ благодаріо княза, а затіем даровао му велики двор у Цариграду, у коем има 300 соба; а под тіем двором, тече и нека лѣковита вода, куда долази много свіета. Кад се прошле године біо проніо глас, да ће княз црногорски доћи у Цариград — султан є заповѣдіо, да се сав двор тай снабдіе са намѣштаем. У пѣсми главно є то, што пѣсник представля истину и неће да презире юнаке, већ их уважава, а то є и Турской по вольи, єр и они уважаваю юнаке

Добри одношаи између порте и Црне Горе у стању су олакшати положай оном нашем свіету, кои се налази у отоманской царевини, а бива притѣшњаван и гонѣн од другіе нама непріятельски разположеніе народности. Црна Гора заузима важну точку на балканском полуострову и она є била и остала бедемом западном продираню за тай полуостров. Она ће држати и Арбанію под уздом и неће дати да гази друге народности, нити да се одбія од султанског суверенства. Тако є св Петар, знаменити црногорски владика, разбіо люту Арбанію под силовитим везиром Махмут пашом Бушатліом, кои є біо разбіо цареву войску, предвођену троицом везира, и тіем избавили себе од напасти, а Арбанасе принудили да се покоре и слушаю султана. Заиста у користи є портиной да обдржава пріятельске одношаѓ са Црном Гором; али зато треба и порта да дае при лику и згоду да се снажи и Црна Гора, єр подпомажући ню, подпомагаће саму себе. Скоро є изчезла п треба, да се крве Турци и Срби. Тако то вріеме с са собом доноси:

Врѣме гради куле и градове,
Врѣме гради, врѣме разграђуе.

И Баіоша III. удружи се са Арбанасима и Турцима (1407. г.) да се брани против Латина. Млечићи оћаху да отму сву Зету и приморѣ; али им се жестоко одупираше Баіоша. Млечићи осѣте велику силу у Баіоша, те учине савез са Иваном Кастріотом и браћом Ђурашевићима против Баіоше, па и Турке и Которане и уџіенили му главу на 8000 дуката; али све то храброг Баіошу, унука цара Лазара, ніе могло заплашити, већ отимаше у Млечића српске землѣ и градове и рат са Млечићима траяше непрестано до нѣгове смрти (1421. год.)

И порта се варала па и преварила у нѣзиним пріятельима Инглешкой и Ћесаріи, кое под именом пріятеля и бранителя узеше іой толике землѣ и градове и и то без мача. У другой половини прошлога віека, Ћесарія се представляла найвећим пріятелѣм Турске; старала се да поквари добре одношае између Русіе и Турске; а са друге стране кришом од Русіе настояше да се склопи савез између нѣ и Турске. А опет, кришом од Турске, настояше да се склопи савез између нѣ и Русіе, єр тад имаше у смѣру Ћесарія да заузме Србію, Босну, діо Влашке и Бугарске, па и Арбаніе и Маћедоніе или све оне турске землѣ, налазеће се на ядранском мору па чак и до Моріе! — Кад є ово чуо пруски краљ Фридрих, зачудіо се и река ондашнѣм ћесарском посланику у Берлину (1772. год.) кад му є овай споменуо да ће Ћесарія да анексира Біоград и Босну, па є река посланику, да му є чудновато чути што подобног од савезника Турске, па ће му рећи у шали: „Мило ми є чути да се ћесаровци іош ніесу посунетили или обрезали, кано што им се већ пребацивало, па да су намислили на рачун своіе добріе пріятеля Турака да узму єдан діо ньиове землѣ.*)

Да су Турци у почетку ньиховог продираня у Српске землѣ, држали се у пріятельству са Стеваном Високіем, ньиова снага не би ослабила, а држава била

*) Frédéric II. Cathérine et la partage de la Pologne. Paris 1861. p. 94.

би дуготрајна, ер би имали сусѣда, кои им не би могао нашкодити зато, што они ніесу имали толику снагу, кано што имаху западнѣ државе, а сваки є радіи имати слабіег неголи силног сусѣда. Да се пак сачува наш народ од већіе патньи, има надежде у томе, што су створене такве околности, кое су ставиле црногорског Господара у такав положай, да он у томе може играти велику улогу у корист єдне и друге стране. У његовой држави послѣ потонѣг рата затекло се доста мухамеданаца, од коих има и данас у истой 15,000 душа, па уживаю сва она права, кано што уживаю и остали Црногорци и они су задовольни са Господаром Црногорским.

На светковину стекло се било найвише Срба и Руса. Светковина се почела у Зетском дому, кою є отворіо наслѣдник књаз Даниле са своіом лієпом бесѣдом, кою є изговоріо кано достойни потомак своіе старіе из куће Петровића Нѣгош. Само се мора жалити, што при читаню адреса не бѣше нити Српске академіе наука, нити велике школе, већ понайвише рускіе свеучилишта.

Четри стогодишня успомена ободске кньигопечатнѣ дала є повода, те се толико отмѣни людих од знаня и науке скупило у црногорску престолницу. Ово ніе про слава црногорска, већ обште Српска, ер се славе слова Српска, коіема су се служили, а служе и данас сви Срби. Црногорци се опет диче тіем, што се та вѣштина найпріе у њиовой земльи установила и што су имали господара, кои є то уміо цінити.

Уочи дана празнованя куће су биле освіетлѣне. Музика є свирала улицом; а музиканти све сами Црногорци. Пѣваше се и пѣсма:

„Радо иде Србин у войнике“.

И пѣсме и музика узбуђую пріятна осѣћаня, тіе више за Српско срце, што є то све црногорско и што онай наш свіет има и дара и способности да се свем научи. Само оне више и дублѣ науке, не би се могле подударати са њиховіем духом и положаем завичая, особито они основи науке, кои се осниваю на туђ

обичаима и духу живота; ер она младеж, коя се напая туђинским, а навикнута на другчіи начин живота, нити може сама прокопсати, нити оной земльи бити од користи, већ напротив од штете, и болѣ би било да є остала у оном мѣсту, у коем се подигла, а не би се заразила овіем духом кои є несвойствен и земльи и народу оног врлетног завичая.

Из Зетског дома пошли су сви присуствовавши у дворску цркву, ђе се чиніо спомен оніема господарима црногорскіема, кои су поитали да набаве кньигопечатню, чіем су показали да умію ціенити користне проналазке, кои су средство развитку просвѣте. Затіем се отишло у манастирску цркву. Кньз и кньгиня стадоше према ћивоту св. Петра. Ту сам примѣтіо Господареву побожност и како почитуе оног светителя из нѣговог дома. Та нѣгова побожност стварала є и ствараће му срећніе дане у нѣговом животу. Сад се сѣтих оног писма, коег є писа свепочивши владика Махмут паши Бушатліи у коем измећу осталог вели: „ти се уздаш у твою силу, а я у милост свемогућег Бога, коме се молим да нам буде у помоћи.“ Па и силовити Махмут паша изгуби битку са нѣговом лютом Арбаніом и ако их имаше 33.000, а нѣму самоме би одсѣчена глава. Али, ко се искрено и свесрдно Богу моли, томе Бог и помаже.

Срећан є данашньи Господар црногорски што є он доживіо такву прославу и чини спомен заслужењема господарима Црне Горе и Зете и Приморя. Он є присаединіо Црной Гори оно Приморѣ, кое є у старо врѣме играло велику улогу у повѣстници свіета. У том Србском Приморю имаду три пристаништа: барско, валданаћско и уцинско; али по простору и потребной дубльини за велике бродове, барско є пристаниште найудесніе. Али овом пристаништу треба заклона од западне стране против навале вѣтра, за кое би требало потрошити три миліуна фіурина. Ово є приморѣ и питомо, чіем се найвише одликуе град Уцин, кои има довольне услове за здравлѣ тако, да се ту люди слабог здравля могу опоравляти, а за купанѣ у мору сама є

природа створила ту удобност, што є оно плитко и има дубљине на $4^1/_2$ стопе а у дужини на 40 сежаня (хвати) а дно є застрто ситніем просіяним піеском. Ово є мѣсто у свему одскочило од Абаціе, за кою причаше єдан лѣкар, да є Абація врло нездраво мѣсто: сваки, кои тамо иде, врће се горіи но кад є тамо доша. Виђох у броду єдног Бошняка Мухамеданца, кои се враћаше из Абаціе, па кад чу ово што се прича за Абацію рећи ће: „Вала и я сам біо у Абаціи, па сам грђи, но кад сам тамо поша.“ Абація є ліепо уређена: подигнути су ліепи лѣтниковци и украшено око ньи; али є и потрошено силно благо, само нема онога што є найглавніе, а то є здравлѣ. Абація се пуштила на глас зато, да се извуче силно уложено благо у ню.

У уцинском приморју напредуе и маслина, лимуни, наранче и друго воће, а може да расте и памук. Поднебіе є благо, а тамо бива мало кише, већ пада яка роса кано у Мисиру. Ово є било наше србско Приморѣ, па є опет дошло врієме да буде опет наше. Требало би да ми наше Приморѣ подижемо и да се око нѣга савіямо, єр држава без мора нема ячег услова за будућност и обстанак.

Пріе є Цетинѣ оскудѣвало са водом, єр на сушној години пресушиваше бистіерне. Па и она Иван бегова бистіерна нема добре воде. Владика Раде (1846. г.) копаше широку бистіерну, па є онда у ню наслага каменѣ, да се кроз исто лакше стѣче вода у издубљено мѣсто. Данас є Цетинѣ снабдѣвено добром изворном водом са Овзовице У доба Иван бега, теціяше поток кроз Баице и Цетинѣ и сливаше се у онай понор или порон.

Направлѣни су коловозни путови из Котора преко Његуша на Цетинѣ, а са Цетиня на Ріеку у Подгорицу, а оданђе у Никшић. Подгорица има врло важан положай поради трговине, а особито за Брђане. То є негдашня стара варош Рибница, ђе се Неманя родіо У той околини на ріеци Морачи налази се развалина старог града Дуклѣ, а српски се зове Златица, и то зато, што ріека Морача носи піесак помішан са златом. Им(Златица биће старіе од Дуклѣ. Цар Дуклян саградіо

град на Златици и дао му свое име *Dioclean*, па се дуго времена звала сва увала Дукљом. Цар Дуклян оставіо є и у Црногораца успомену, али не добру, ер нѣгову ту землю називаю проклетом. Цар Дуклян біо є Славянин Далматинац, добар војник, па га војска прогласи у Калѣдоніи (284 г.) за цара. Он є грозно поступао са Христянима, па є зато и остало на нѣму проклетство. Пред Ђурђевдан 305. г. скине са себе царску порфиру и умріе 313. г. у Солину у Далмаціи, не далеко од Сплѣта. А и византиски цар Јустиніян I. поріеклом є Славянин, а селячки син, те и он од простог војника постепено попе се на царски престол. Али овај є біо одскочіо од Дукляна, он є себе овѣковѣчіо са своіем закоником: *Codex repetitae prelectionis*. Овај цар біо є добар по народ. Нѣгова држава подіелѣна є била на четри области, у коіој бѣше 935 градова, осим 600 тврђава, кое є он саградіо. Он є подига многе грађевине од коих є найзнаменитія саборна црква свете Софіе у Цариграду. На грађевине потрошіо є 130 иляда ока злата, кое є біо стека стари Јустин. Он бѣше и паметан и побожан, а то му даде снагу те прослави себе и народ. Тако има пут са Вира преко Сутормана у Бар. Которско цетињски пут проведен є на окуке и има много опасніе міеста, особито кад ударе велике кише, те вода носи и каменѣ и затрпава пут. Много лакши и поузданіи пут могао се направити од Горажде па страном до на врх Маина, а оданде преко Ђраића на Цетинѣ. Ту би се скоро свуда обишло без окука, а пут би біо много цѣніи и поузданіи.

На врх Крстца има єдна мала крчма, у коіој се може добити пића и єстива. Крчмар є доста услужан. Мени се у той крчми допала найболѣ добра и ладна вода. Мени се чини да є иста онака кано што су Иванова Корита на Ловћену; а и извор носи име Корита од куд се узима ова вода.

За двіе стотине година, сви су се господари црногорски рађали на Нѣгушима, а на Цетинѣ іош ніе ни вдан, па ни у доба Иве Црноевића. Данашњи наслѣдник црногорски књаз Даниле родіо се на Цетинѣ. Нѣму

ће бити 22 године, спада у више људе. Нарави є добре и симпатичан у свом обхођењу. Непоноси се, већ є са сваким љубезан. Бѣше єдно момчешце из Пећи, кое є изгубило слух, па га прегледаше доктор Поаріе, а толмачом бѣше наслѣдник, па є он тако преводіо са Србског на Француски и са Француског на Србски єзик. Не само што є он то лако преводіо, него є пажљиво слуша све што се говорило о овом момчешцу, а тако и савѣте и упутства лѣкара.

Вріедно є било виђети и онай трофейни арсенал од 1858. г. кад є добіена она сяйна битка на Граовцу, за кою є на неколико година раніе пророкова Мато Глушац књазу Данилу. Тамо има оружя од сваке руке и калибра: има лубарада, сабаля и медаля од свію кралѣва у великом брою. Пада у очи она барска застава, коя є сва изрешетана са пушчаним зрнима.

Да не заборавим іош нешто споменути за госте. Они су смѣштани у зетски дом, у гимназію и у женску школу, а осим тога и по приватним кућама. Били су постављѣни надзорници, па су морали сви доћи пред господара, те он сам из сваког одбора одреди по єдног, кои ће му бити одговоран. Препоручіо є свіема да се стараю како ће гости бити ліепо дочекани па и послужени — „и ако смо сиромаси треба да смо искрени и усрдни и да покажемо найвише добре волѣ.“

Мислим да неће бити сувишно да ставим оће єдну причу господареву за нѣговог єдног војводу, коег є господар біо посла 1862 г. у Одесу да купи жита за Црногорце, єр є онда била глад у Црной Гори, па му є дао 6000 дуката, и тай војвода немогавши наћи тамо жита, али му казаше да има доброг американског жита у Тріешће, па пође тамо и сврати у Біоград и ту изађе пред књаза Михаила и каже му зашто путуе и како є глад у Црной Гори. Књаз кои имаше Христянско срце и бѣше готов помоћи свуда нашему народу кад запане у неволю, те даде војводи своіе 6000 дуката да купи за црногорску сиротиню жита. Војвода радостан оде преко Беча у Тріешће. Он ніе добро чуо, како є каза кондуктер, колико се задржава воз, али є

мисліо да є 10 минута, па изиђе из вагона и пођe да мокри, па тек што се спреміо — звоно зазвони и влак се крене, а он потрчи са одріешеніем гаћама, стане на даску, а увати се за ручке, єр врата ніе мога отвори ти, те є тако са скаланим гаћама путовао до прве станице. Заиста є изгледа чудноват и чудноватіи од другіе людих, єр су га гледали кано необичну појаву са скаланим гаћама. Али на част и гаће и позориште од чоћа. при 12,000 дуката!

Када дошa у Тріешће, настани се у гостіоници, па ти од некуд изиђу пред њга два Црногорца сиромаха и моле га да их превезе у Црну Гору, па ће му они тамо платити. Војвода то єдва дочека, па им рече: „Останте оће за кои дан," па их одведе у свою камару, рекавши: Останте ту, па чувајте, єр имам у мой бауо 3—4000 фіурина. Познаник єдан поведе војводу у позориште, да види представу некаквог богаташа; али кад у представи изиђе да онай богаташ банкротира, — увати га грозница и паде мртав, а сви се од њга разбежаше. Онда и војводу почне спопадати єза, помишљаюћи да овако може и он проћи ако му њгове паре пропану. Остави позориште, па потрчи у гостіоницу. Али у оном стању и забуни непогоди у свою камару, а на њгову неволю ключ се погоди, па кад отвори врата и види собу празну: нити има баула нити њговіе чувара Црногораца, он учини поклич — вику и дреку, да му є нестало новаца. Скупе се око њга сви из гостіонице и говоре му да он ніе погодіо свою камару; али све то ніе могло утишати упаљног војводу! Ту є било 12.000 дуката — а сад нема ни єдног, нема ни баула нема сиромаха Црногораца. Он куне лацманску землю, куне позориште и све редом. Єдва га склоне да иде са ключем у другу т. є. свою собу, кою кад отвори наће обоицу Црногораца и свой бауо у соби — и тад се смири.

У нећелю у вече біо є обед у господаревом двору, на коем є било найвише Руса. Потлє обеда ишло се у Зетски дом на концерт. Оће морам нешто споменути, што ме опоминє на стари обичай и поштенє Црного-

раца. Іош у њима живи вѣра у Бога, іош поквареност ніе тамо уватила свой коріен. Осѣћа се да се у многом одступило од старіе обичая. Али ће се баш и данас наћи оне врлине, коіом се вазда поносіо Црногорац: „Немам ништа до ово мало црна образа, па кад ово изгубим, онда нетреба ни да живим“. А и оно о лупештини: „Срамота є украсти, а отети ніе: ячи сам и больи сам, па ніе за тебе већ за мене.“

Я сам стига 5. юлія у 11 сати ноћу на Цетинѣ и настаним се у велику „Локанду“, па излазећи из собе упиѣам млађе: да ли є потребно да заключам врата? Одговоре ми, да не треба, да неће ништа нестати. Тако сам сваки пут излазећи из собе, сваки пут оставляо ключ у вратима. Тако учиним и тога дана у 8 сати у вече, кад пођем на обѣд у двор. У итаню да не одоцним остане ми буђелар са новцима на отвореном сандуку; па теке за трпезом попипам по шпагу; али осѣтим да тамо нема буђелара, — пипам по другим шпаговима; али нема нигђе. Помислим: ово є горе, но онай банкротирани богаташ, — или но војводин положай у позоришту у Трсту. Учтивост недопушта ми да устанем иза трпезе. Кад се послѣ обѣда кренемо у Зетски дом, на разкршћу я се одвоим и одем у локанду да узмем буђелар, єр ми є требало ситніе банака Уђем у собу и запалим свіећу и видим како лежи буђелар на откривеном сандуку, па га узмем и ставим у шпаг. Требало є нешто дати у корист свирача. Извадим и дам фіурин, а виђо да и у другом одѣленю има банака, па га ставим опет у шпаг. Кад се вратим у мою собу онда прегледам и преброим новце и нађем све исправно.

Сѣћам се кад су нека браћа наговорили єдну Црногорку да учини подвалу — пріевару — а она одма одговори: А куд ће ми душа кад я то учиним? Али се сѣћам да неживимо у добу владике Саве, већ у добу владаня княза Николе І. у коем неналазим толико строгости колико вѣштине, коіом є уліева уваженѣ спрам себе и свога поступка.

При князу Данилу я сам біо државни секретар или министар свію послова, па сам я біо и азнадаром

и примао новце од данка; а касе ніесам има, до неки стари бауо (кофер), кои немаше ни браве, па сам у томе баулу држао новце и то око 50,000 фіурина у различной монети, а имадо двое млађіе, па ми ніе нигда ни єдне паре нестало. И овог пута бѣше у мени то предупређенѣ, да се іош задржало образа у Црногораца, а тай проистиче из основа вѣре, коя се у ономе народу истински вѣруе, а не фармасунски. Ђе имаде страха божіег и ђе се вѣра истинито вѣруе, тамо има и образа и найплеменитіи людских врлина; а ђе тога нема, тамо иде све стрмоглав и клони се пропасти. Ту вѣру, извор врлина људски, треба чувати, ако се оће да народ зна чувати и уважавати и свое и туђе.

Књагиня црногорска кренула се у понедіоник (19. Юлія) са Цетиња, а књаз є допрати на Његуше. Она є имала засебни пароброд, кои є морао стиђи у 10 сати у вече под Котор. Али се тай пароброд „Загреб“ одоцни и стигне под Котор тек у 1 сат после поноћи. Књагиня є чекала на Његушима и кад іой яве, да є пароброд за ню стига, она се крене са Његуша и стигне у Котор у $4^1/_2$ сата из ютра. У 5 сати крене се паробродом и путоваше до Ріеке 26 сати. На пароброду књагињином путоваше іош троица из Србіе, єдан Француз и єдан Истріянац; а то су били све гости на Цетиньской прослави. Пароброд є одоцніо, па зато књагиня ніе могла поћи ютреньим влаком, већ вечерньим, па тако є морала остати цілог дана на пароброду. Од овіе гостію, први се кренуше біоградска троица, а француски и истриски послѣ подне.

Из уваженя владаюћой црногорской кући, я се ріешим да останем да испратим књагиню до желѣзнице. Било є у реду, да сви, а особито ми Срби, кои смо путовали на пароброду књагињином и ту имали и подоз и рану цабе, испратимо књагиню до желѣзнице и а покажемо пред свіетом да она и у иностраной земльи ће сама и да има люди, има Срба свуда, кои уважаю владаюћи дом Петровића Његош. Стигли бисмо дан дан доцніе; али би показали пред страним свіетом ашу любав и уваженѣ спрам владаюћег дома, показали

бисмо да смо Срби и да нам є све мило, што є Српско и да се дичимо са онiема, кои су господари у нашему народу.

Тога истог дана послiе подне доплови црногорски пароброд — „Ярослав“ коег є цар руски дарова црногорском князу, па дође и капетан истог пароброда и представи се княгиньи. Затiем дођоше двоица машиниста, па ће ми рећи княгиня: Ово су обоица Црногорци, па су изучили, те су машинисте. Кад им каза княгиня ко сам, они ме одма замолише да пођем и да видим њиов пароброд. А княгиня ми за тiем рече: „па пођите да видите, ер и врiеди.“ Пођем шњима, уведу ме у пароброд и проведу ме свуда па и код машине, у коiой iош ниje била ватра угашена, па се и загрiя жестоко. Пароброд овай дугачак є 314 стопа, а широк 38 стопа. То є грдосiя; али има и све удобности, то є читава кућа и магазини много дубоки. Мило ми є, што сам видiо овай пароброд — лiепи дар цара руског; а сад собственост црногорског господара.

Са пароброда вратим се опет — опет на пароброд „Загреб“ од куд на брзо одвезе се княгиня и я шњоме на станицу желѣзничку и испратим княгиню до у нѣзино одѣлѣнѣ Ту сам оста до другог звона, па онда пожелим iой срећна пута и изиђем, оставши на перону док се влак удаliо.

Кад сам се овога пута дотакао многiе догађая, то неће бити излишно обазрети се мало и на оног писца „Катунянина“, кои све представля у црним бояма у Црной Гори. Од кад се млади люди почели навикавати новом удобнiем животу, од тад се почеше појављивати и нове мисли и желѣ да се уводи и нова земаљска управа савремена. Такве намѣре проистичу из побуђа на удобнii живот, па и на саму власт. Подобна врста люди говори од имена народа и тобоже у корист рода; а у ствари главна є цѣл да се дочепаю и вля и богаства.

Црногорци док су гођ слѣдовали савѣтима с господара, вазда им є било добро. Они, кои оће „дерну“ самоуправу, ти треба да узму за примѣр

нашнѣ сусѣдне землѣ, па да се спрам ньих управляю; али да имаю непрестано на уму, да и сами оно уводе, чіем неће народ посрнути у своим врлинама и своіой тешко стеченой самосталности.

Послѣ Ђуре Црноевића 1496. г. западa Црна Гора у неволю и многи се Црногорци са нѣговіем братом Станишом изтурчише, а землю и народ предадоше и заробише туђинской сили. Ђуро се потуцаше по туђинским земляма и трпіяше муке свакояке и по Италіи и по Франціи и по Турской; али нигђе немогаше наћи ліека своме яду и чемеру. Издаица Станиша пропаде без трага. Пропаде им господство, а земля остаде без главе — господара — и без свое слободе. Поникоше џаміе и мунаре, затворише се цркве и олтари и све пропишта и куніяше Станишу издаицу кано другог Вука на Косову. То су плодови покварене ненаситимости људске, мржнѣ и зависти и ђе млађи старіега неслуша, нити почитуе завѣте своіе родитеља! — А ђе се иде против господара землѣ и док се он подкопа, онда од тога и сав народ страда и пада у несрећу и погибію и ломи се дрво нѣговог младог живота; зато треба народ онога, кои подкопава и руши нѣгово политично биће оличено у нѣговом господару, да га каменуе.

Двѣста година испашћали су се такви гріеси, те створи єдан несрећник; двѣста година пиштіяше се у невольи — пролазе дани и године у невольи — починѣ се нешто предузима се, оће се болѣг живота, оће се слобода старог живованя — све оће, али се оће и божіег благослова. Па се Бог смилова на молитву и сиротинѣ и цетиньског пустиняка, на богомольца сина Шћепчева Ника у ком народ позна свога спасителя и изабра га 1696. г. онда кад се природа одіева новіем рувом: горица листом, а земля трам и цвіетом. Ліеп данак, а іош дивніи избор. Даниле звія крсташ баряк под Орловим Кршом и служи се истянским знаменом. снагом поузданя: „Тѣм подиши“; очисти землю од некрсти; а тай баряк и тврда вѣра, вѣра поузданя — створи нови живот ньи Црногорцима и штићаше непрестано ньих и ньи-

хов врлетни завичай већ скоро 200 година. Па сад у такву дивну грађу, у такав освештани основ, усуђује се нечиста рука да удара полугу у ту дивоту, у онай олтар — у ону светиню свію Црногораца, коег є Нико Шћепчев, у монашеству именовани Даниле, подига из крви горскіе юнака, ваљніе Срба. — Лако є рушити, али є тешко подизати. Талишни су били потомци из дома Петровић Његош зато, што су вѣрно и савѣстно слѣдовали положеном правцу основателя црногорске слободе и сачували његов найдрагоцѣнїи аманат. А сви они, кои су послѣдовательима тога основателя ишли о глави, долазили су сами себи главе. Ено разстриженика Вучетића и графа Ивелића Ришнянина (1805. г.) за кое се налази у цетиньским артіямя ова билѣшка: „Вучетић преио се природном пищом и отъ нѣ мртав би. А Ивелича домь, запали и изгоре сиротинскій потъ.“ Ено абата Долчія и куће Гувернадуровића-Радонића — а ено и Махмут паше Бушатліе (1796. г)

Нека изнесе тако звани Катунянин заєдно са Машом са Врбе заслуге свое старіе за слободу и независност Црне Горе. И зашто њихови стари непретекоше мудрог юнака владику Данила? Ніесу имали они те одважности онда, нити имаду њихови слабомоћни потомци данас; а заиста било є доста простора и мегдана за то у прошавшіе двіе стотине година. Нико нити ћеде нити смѣде; али Даниле и ћеде и смѣде и он разви заставу юнаштва, заставу поштеня, заставу одбране вѣре Христове, заставу независности и племенитіе людскіе врлина. Овай господар патіо се кано найвећи мученик и често гледа своіема очима грозну смрт, па и носіо смртоносни и мученички колац, коіем да му варварин вади његов живот на муке, али є владика Даниле юначког колѣна, а душу му освѣтляваше истинита побожност, а срце му разиграваше поузданѣм у Бога, те са таквом тврдом вѣром и юначким срцем избави се од найгрознїе смрти. Сви вїенци славе украшаваю дичну главу првог владике, господара црногорског из дома Петровића Његош, кои спои у єдно лице двіе найвеће и найважніе власти и он први поред цркве поче управляти и са народом.

Не само млађи нараштај из куће Петровића Нѣгош, већ и сва Црна Гора треба да слави успомену овог знаменитог господара, кои у највећој тузи и невољи неда се жив Турцима у руке, већ кличе из паштровске пећине: Я сам Москов! Москов! и опет Москов! Из чега се види, да є и он сматра Москове за непобѣдиме, па и рече своіой браћи: „отрекохся сатана и прилѣплюся къ Христу“, па пође са Московима, ђе га срећа остављяла ніе. Овіем нѣговіем трагом пођоше и остали господари црногорски из дома Петровића Нѣгош.

Катунянин, кои оће уставност и самоуправу у Црној Гори, више наличи на Біограђанина, него ли на Катунянина, само му недоликуе да гађа са лошим оружѣм и влажном џебаном иза метериза; єр се Катуняни ніесу нигда крили, већ су сваки пут излазили на јуначки мегдан, па да подіеле све, што с ким имаду, а не да се поводе по западном вѣтру и по упутству нашег мудрог сусѣда, кои уміе да се користи таквіема неразборитіема и саможівіема људма. Из свега се види да є тай Катунянин са сѣдиштем у Біограду, и „изіо дорћольски шаран“, па заборавіо на Царев Лаз и на Крусе, па и Корчулу.

Што не нађе Катунянин какав лѣпши, достойніи и угледніи примѣр уставне слободе, већ се позива и за углед узима несрећне Бугаре, кое є устав и таква слобода довела до паса. А и тай ньиов устав стои само на артіи, а витла се ньиме кано вѣдогоня у марчу мѣсецу; а у суштини уставна слобода и самоуправа састое се у ћесама, напунѣніема са піеском, са коіема се міесе крвави колачи по леђима несрећника и одбіяю им се бубрези. Такву слободу и уставност можемо желити само Катунянину и јунаку из врбака, али ни єдном брату Црногорцу нити ришћанину.

Нити тако звани Катунянин, нити Машо са Врбе, лико ни Вук Зоћевић*) са нѣговіема крпљяма уз бѣ-

*) Ово бѣше одвећ задртљив чоек, па се много прегоняше са господом Иван бегом, па ће рећ Иван бег, айде да се кунемо, да видимо ко ће га болѣ клети. Рече Иван бег Вуку: куни ти! а Вук: Ти си старіи па чни ти. А Иван почне: „На яде ти доша Божић, Ускрсенѣ и ђурђев дан и

лошке стране за времена Иван-бегова, неће бити у стању доказати, да ли є игда біо икакав устав у Црной Гори; али да є била жалостна и несрећна самоуправа у доба владике Саве, то се мора признати, али би та и таква самоуправа доядила из најпрве юнаку и магнату са Врбе, кои ніе біо у стању да се брани іош кано ояђели министар полиције ни од єдног Ђуре Вукотића, кои га єдніем маом и то само вршком чизме избаци из седла и сравни га са црном земльом, па га ћула кано пометину.

Под владиком Савом, кои бѣше господаром у Црной Гори 45 година, била се развила та врбова и злосрећна самоуправа у Црной Гори, па се било залегло свако зло: отимачина, краћа, убиство, пріевара, издайство, насиліе, палѣвина и поквареност у свему и свачему и све и свуда стаяше са натегнутом пушком у руци тако, да се ніе смѣло ни могло пріећи из єдног села у друго живом главом. Яче братство газило є и пштило оно инокосно. Яд и неволя ширіяше се по свой Црной Гори. У том времену (1767) появи се Шћепан Мали под именом руског цара па он учини край той врбовой и зликовачкой самоуправи. Овай са строгошћу заведе мир и ред у земльи и учини да люди буду побожни и да слушаю старіега. На Крстцу, пустом мѣсту, ставіо є десет златніе дуката, ће осташе 15 дана, па се нико неусуди, да их узме, а туда пролазаше свіет особито у пазарне дневи у Котор и натраг. Све ово могаше учинити Шћепан Мали само под име-

---

Митров дан, — па упита Иван: єли доста? А Вук одговори: како оћеш, — па онда он почне: „Да Бог да и сва сила цара небеског да ти погине сваки пріятель ће гођ кога у свіет имаш и да немаш нигђе ни єдног.“ А Иван ће рећи: Не за Бога! а Вук: Стани, оћу іош: Да Вог да, да ти се прометне Савин дан у Илин дан и да ти шніег паће кано о Савину дну. — А Иван бег: „Аох! Не за Бога!“ па утече да неслуша.

Вук у сваком прилици прегоняше се са Иван бегом, па ће у єд прилици рећи Иван бегу: Фиришеш ти мени у пр. Иван се налюти и оћ га. Вук галіот и свачему досѣтљив: кад паће шніег, направи крплѣ (она за шніег), па утапка шніег од Цетиня пут Бѣлоша, па се попне на є дріево. Кад Иван бег устане и види ово, чуђаше се, каква ће ово бити з па се са пушком у руци крене трагом и дође до оног дріева, али н више трага, па погледа уз дріево, али се тамо разкречіо Вук и рече И бегу; Рекох ли я теби да ћеш ти мени фирити у пр. Најпослѣ дођи Ивану, те подплати Вука Бѣлошевића, кои убіе Вука Зоћевића.

ном цара руског, коег сваки Црногорац високо почитуе. Кад погине Шћепан Мали (1774. г.) опет оста господаром владика Сава, те се опет одпоче стара пѣсма Врбичине самоуправе и земля бѣше огрезла у крви и у сваком злу; па та и таква врбичина самоуправа доведе Махмут пашу Бушатлію (1785. г.) на Цетинѣ, кои попрштн тад Црну Гору. Ето тако се знало упражнявати у Црной Гори слобода и самоуправа, у коіой су неки люди подобно магнату са Врбе знали пунити свою торбу и ловити рибу у мутной води на штету и пропаст народа.

Требало би тіема нововоплошченим корифеима, да су се найпріе осврнули на слободняке Поляке, кои су те корифее претекли са знанѣм и искуством, па да виде како су они прошли са подобном слободом по нестанку владаюће куће Ягелонове. На упражнѣни престол польски появише се страни и домаћи великаши, па створише странке у корист оніе, кои оће да се дочепаю власти у Польской; а такве мисли и поступак водише и доведоше землю до пропасти. Те странке и страсти за влашћу створише племиће, коіема се придружи и свѣтина за новац, те се тіем начином поквари и изопачи и пристаяла є уз онога, кои іой више плати; а са таквіем злоудніем радом изврши се пророштво Јована П. Казимира, кое є он изговоріо у своіой знаменитой бесѣди у XVII. віеку. Племићи продру са своим *Liberum Veto*, по коем су саборска рѣшеня морала бити єдногласна, а таква заключеня не само да су била глупа већ и штетна, єр по таквіема заключеньима сваки члан сабора могао є да квари саборска заключеня! А са друге стране по постоявшой федерації и узаконѣню, странка се могла и наоружати єдна против друге. Такве установе федерације и самоуправе водише и доведоше народ до пропасти; а запавши поради себичности у вртлог несреће, ом су се користили само Жидови, коих тад бѣше у ольской преко по миліуна, те ови узеше све под закуп, тако и све новчане промете у свое руке, а Поляци падоше просяци — без доламе и диван кабанице, без заца и господства, па да сами себе куну.

О овоме, што є споменуто, наличи да су начула нешто оба модерна баруна, и біоградски и цетиньски, и упали у златну сусѣдску трапулу — мишоловку са осталом дружином, па да створе станѣ подобно ономе у Польскоӥ и у нашему народу у обе србске државе, па да их туђин смота. Ніе ни слобода за оне, кои не разумію шта є то слобода, па є употріебляваю мѣсто на добро, окрећу на свое велѣ зло. Нек се сѣте свега тога и Катунянин и оба модерна баруна са осталом китом и сватовима, па нек направе конат или рачун или хесап о послѣдицама за будућност, па нека онда мисле о републици, федерації, о слободи, о уставу, о самоуправи и о абдикації господаревоӥ; али нам изгледа да ти люди немисле за народ нити за нѣгову будућност, већ само за свое личне користи и поради кое готови су они све друго жртвовати. Они се осѣћаю да имаду и памети и дара и снаге да би болѣ управљали народом по „модерноӥ савремености.“ Али ніе ни то сваком дато, нити пак то има изгледа, да би се могло што болѣг учинити, већ би прошли кано и султан Мухамед са мачем Ђуре Кастріота: Кад се тай султан біо помиріо са Ђуром Кастріотом-Скендербегом, господаром епирским, зажели имати овога мач. па му га Скендер бег и пошлѣ, заповѣдивши своме изасланику да каже султану: „Сад я немам мача али є остала рука, коя уміе и може да шньиме влада.“ Ни єдан од турскіе войсковоӈа ніе мога да влада са Скендербеговим даром, па му га поврати султан кано некористно оруӈе! И за господара узимаю се они, кои имаду заслугу или личну или наслѣдствену, — па за то ніе то за свакога.

Овай Ђуро Кастріота посѣка є своіом руком 2000 Турака. Он се чува свега онога што утиче штетно на живот, на дух и одважност людску. Он є говоріо сво войницима: ништа више не уди войнику, но што у любавне забаве. Рӈа не єде толико лежеће гвожђе, лико квари войника та любавна забава, єр она квари и дух и тѣлесну снагу. Ђуро є пазіо на валя свое войнике кои су прекорачавали границе приро

положене и газили у раскалашан живот и видіо какве их несреће сретаю, како ли они успѣваю, кои се од тога чуваю.

Осим Катунянина появлюю се и чланци по новинама и засебним брошурама не само против црногорског, већ и против србског владаоца. У Србіи су давно почели тражити неке слободе и самоуправе. Мѣняше толико пута устав, па ни са єдним ніесу задовольни, већ є сваки горіи од оног првог. А одговорни министри поступаше по своіой вольи и ћуди; а народ пати и страда, па коме ће да се жали, опет Господару и од њега тражи ліека и помоћи. Па не само прости люди, већ и они од науке и кои се вежу уз устав, иштy у Господара да их заштити од неправде и бесомучности людске. Тако є: — одузели су Господару власт, а преніели є на себе, па опет им є криво, што Господар не узме батину, па да муштра министре, кои неправду чине.

Онай у Црпой Гори има неограничену власт: управля и расправля све сам Такво є управо било у Црной Гори и околини и под Баошићима и под Црноевићима, а и под Петровићима Нѣгош трае ето већ двѣсти година. За све ово вріеме од 200 година Црногорци су били први юнаци и узором србскіе юнака.

Данас има и србскіе гласила, коя удараю на Господаре од обе србске државе, па и на првосвештенике — даклен не на туђина већ на свога, чіем оће да распрште и вѣру и самосталност. Они у Црной Гори раче се на устав и самоуправу; а ови опет у Србіи сити су и устава и самоуправе. Ко ће да угоди таквой струи, коіой се памет міеня као вріеме у велячи. Завиримо из ближе, то ћемо наћи іош нешто чудноватіе, а то є: да сваки оће да заповіеда, да га други слушаю а он да чини све што оће и да пуни свой шпаг. То є она з ваза и страшна болест, коя се уселила у незреле л згове и она є гора и опаснія од сваке куге, а и г ри се лако и брзо и нагло.

Србія є огрезла у партаяма. Сваки тражи већину я , то треба и повада и готована, кои ништа нераде, в живу на туђи рачун Боля и средня класа народа

сноси све терете и рани такве покварене бадаваџіе. Ништа се друго и не ради, већ се буши за већину, а то є добродошло скитачима и беспосленяцима, кои неће ништа да раде. Док ніе било партая и самоуправа, земля є била срећна и срећнія и благословенія од многіе у Европи, а данас є найчемернія. Док заповіедаше єдан Господар, тад бѣше свега доста; а од кад почеше да сви управляю, задужише землю до ушію; али су се зато извѣстна господа из народа обогатила; а сиротиня да плаћа грбачом и да дугуе до віека. Єдни су се назобали, па им є іош мало; а други гладни цуняю по яслама наилазећи на саме огризине.

И Робеспіер бѣше у почетку найвећи слободняк и играше велику улогу по явним мѣстима; а кад се тай демагог дочепа власти (1792. год.) појави се жестоким крволочниим звѣретом: убіяше и оне, кои су му помагали у злу, и постаде страшило людима, па и њега послѣ двіе године погубише, а тако и његовіе 90 присталица. Тако се окреће коло судбине људске, што се огледа у овим нѣмачким стиховима:

Der erſte König war ein glücklicher Soldat,
Den letzten König ſtürzt das Proletariat.
Hierauf folgt die Anarchie,
Dieſe frißt die eignen Glieder
Und auf den letzten König
Folgt dann der Erſte wieder.

Срећан войник поста први краљ
Послѣдњега сруши пролетар.
Анархія за тим дође,
Прождирући сама себе,
И за крајѣм послѣдним опет
Први краљ би на престол попет.